

Η Παγκόσμια Χρηματοπιστωτική Κρίση

Όπως είναι γνωστό, η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση, η οποία χρονολογείται από τα μέσα του 2007, έφθασε σε κρίσιμη καμπή στα μέσα Σεπτεμβρίου του τρέχοντος έτους. Ας δούμε όμως τα αίτια αυτής της κρίσης.

Το τραπεζικό σύστημα στη Wall Street, το City του Λονδίνου και τα άλλα χρηματοπιστωτικά κέντρα έχει απομακρυνθεί σε σημαντικό βαθμό από τον παραδοσιακό του ρόλο (άντληση καταθέσεων-χρήγηση δανείων) και έχει μεταλλαχθεί σε κύριο όχημα κερδοσκοπίας. Στο πλαίσιο αυτό, οι τράπεζες αντί να χρηματοδοτούν κυρίως την πραγματική οικονομία, χρηματοδοτούσαν κυρίως την κερδοσκοπία. Η εξέλιξη αυτή είναι αποτέλεσμα της απελευθέρωσης των χρηματοπιστωτικών αγορών υπό την κυριαρχία του νεοφιλελευθερισμού. Υπό τις συνθήκες αυτές, η κερδοσκοπία πήρε πρωτοφανείς διαστάσεις και το ίδιο το τραπεζικό σύστημα εξελίχθηκε σε μία τεράστια κερδοσκοπική φούσκα. Αυτή είναι η αιτία της σημερινής κρίσης. Τα πιστωτικά παράγωγα, τα οποία εκδόθηκαν από τις αμερικανικές τράπεζες με αντίκρισμα τα στεγαστικά δάνεια υψηλού ρίσκου (subprime loans), τα περιβόητα πλέον «τοξικά απόβλητα», δεν αποτελούν παρά τον εκφυλισμοποιητή με τον οποίο έσκασε η φούσκα. Η φούσκα κάποια στιγμή θα έσκαγε έτσι κι αλλιώς, οδηγώντας το τραπεζικό σύστημα σε κατάρρευση. Η κατάρρευση του τραπεζικού συστήματος συμπαράσχει σε κατάρρευση τα χρηματιστήρια. Σικάι, δηλαδή, με τη σειρά της η χρηματιστηριακή φούσκα (κραχ).

Καθώς το τραπεζικό σύστημα και τα χρηματιστήρια διασυνδέονται πολλαπλώς με την πραγματική οικονομία, η τελευταία οδηγείται σε ύφεση. Το φάσμα του κράχ του 1929 στο χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης και η Μεγάλη Ύφεση της δεκαετίας του 1930 που ακολούθησε, πλανάται ήδη πάνω από τις ΗΠΑ, την Ευρώπη και τον υπόλοιπο κόσμο. Οι αλληπάλληλες πτωχεύσεις τραπεζών και η ελεύθερη πτώση των χρηματιστηρίων καθώς και το ασύλληπτο μέγεθος της πιστωτικής φούσκας δείχνουν ότι ίσως οδεύουμε προς επανάληψη του φαινομένου. Πανικόβλη-

τες οι κυβερνήσεις σπεύδουν σε πρωτοφανείς και αδιανόητες μέχρι χθες ενέργειες, όπως οι κρατικοποιήσεις τραπεζικών και ασφαλιστικών κολοσσών¹ που καταρρέουν, προκειμένου να αποτρέψουν φαινόμενα ντόμινο. Έτσι, είδαμε το αδιανόητο: Να κρατικοποιούνται μερικώς οι μεγαλύτερες τράπεζες του μεγαλύτερου μετά την Wall Street παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού κέντρου, του City του Λονδίνου. Παράλληλα, οι κυβερνήσεις διαθέτουν εκατοντάδες δισεκατομμύρια, χρήματα των φορολογουμένων, προκειμένου να απαλλάξουν τις τράπεζες από τα «τοξικά απόβλητα», δηλαδή κρατικοποιούν τις ζημιές των τραπεζών. Τις μεταβιβάζουν, με άλλα λόγια, στους πολίτες των χωρών τους. Οι εργαζόμενοι καλούνται τώρα να πληρώσουν τις ζημιές από το μεγάλο φαγοπότι της κερδοσκοπίας και την ανευθυνότητα των νεοφιλελεύθερων κυβερνήσεων, οι οποίες κατήργησαν τους περισσότερους κανόνες, ελέγχους και ρυθμίσεις (απορρύθμιση-deregulation) των χρηματοπιστωτικών αγορών, σύμφωνα με τις απαιτήσεις του μεγάλου κεφαλαίου.

Αλλά παρά τα πρωτοφανή μέτρα των κυβερνήσεων, οι αγορές δεν «πείθονται». Η ελεύθερη πτώση των χρηματιστηρίων συνεχίζεται, η μία μαύρη μέρα διαδέχεται την άλλη. Δεν είναι μόνον ότι οι αγορές προεξοφλούν την ύφεση, όπως λέγεται. Η πιστωτική ασφυξία (credit crunch) οδηγεί σε πωλήσεις πανικού, προκειμένου να αποκτηθεί με κάθε κόστος ρευστό χρήμα και να προλάβουν οι τράπεζες και οι άλλοι μεγάλοι κερδοσκόποι την πτώχευση. Αυτός όμως είναι ένας φαύλος κύκλος. Όσο περισσότερο και όσοι περισσότεροι σπεύδουν να ρευστοποιήσουν όλων των ειδών τους τίτλους, τόσο το σύστημα καταρρέει. Ακόμη δεν έχουμε δει τα χειρότερα.

Ο φαύλος κύκλος δεν πρόκειται να διακοπεί, παρά μόνον όταν αδειάσει η πιστωτική φούσκα και το τραπεζικό σύστημα συρρικνωθεί και βρεθεί σε αντιστοιχία με την κεφαλαιακή του βάση. Το μεγαλύτερο μέρος της κερδοσκοπίας των τραπεζών και των άλλων κερδοσκόπων (όπως τα hedge funds) έχει πραγματοποιηθεί με υψηλό δανεισμό, δηλαδή με συγκριτικά μικρά ίδια κεφάλαια, πράγμα που αποφέρει τεράστια κέρδη. Ο υψηλός δανεισμός σημαίνει ότι οι «επενδύσεις» (δηλαδή η κερδοσκοπία) των τραπεζών και των άλλων κερδοσκόπων αντιστοιχούσε σε μικρή συγκριτικά κεφαλαιακή βάση. Οι «επενδύσεις» με δανεισμό των τραπεζών και των άλλων κερδοσκόπων ονομάζεται ευγενώς «επενδυτική μόχλευση» (leverage). Είναι ασύλληπτες οι διαστάσεις της «επενδυτικής μόχλευσης» στο σύγχρονο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Για παράδειγμα, ο αμερικανικός τραπεζικός κολοσσός Lehman Brothers που πτώχευσε είχε αναλογία κερδοσκοπικών τοποθετήσεων προς ίδια κεφάλαια 30 προς 1, δηλαδή τα ίδια κεφάλαια αντιπροσώπευαν μόλις το 3,3% των «επενδύσεων»². Αντίστοιχες αναλογίες (leverage ratios) συναντάμε σε όλες τις μεγάλες τράπεζες, όπως λόγου χάρη στους ευρωπαϊκούς κολοσσούς Deutsche Bank (η μεγαλύτερη τράπεζα της Γερμανίας), UBS (η μεγαλύτερη τράπεζα της Ελβετίας) και Barclays (η τρίτη μεγαλύτερη τράπεζα της Βρε-

τανίας), στους οποίους αντιστοιχούν ποσοστά 1,2%, 2,1% και 2,4%. Όπως παρατηρεί ο Economist, τα ποσοστά αυτά «μπορούν να προκαλέσουν τρόμο στους κύκλους των χρηματιστών». Είναι σαφές ότι το τραπεζικό σύστημα διογκώθηκε σε πλήρη αναντιστοιχία με την κεφαλαιακή του βάση. Εξού και η πανικόβλητη σπουδή των κυβερνήσεων να ενισχύσουν με δημόσιο χρήμα την κεφαλαιακή βάση των τραπεζών. Αλλά η παρούσα χρηματοπιστωτική κρίση δεν πρόκειται να εκτονωθεί, παρά μόνον όταν το τραπεζικό σύστημα συρρικνωθεί («ξεφουσκώσει») και βρεθεί σε αντιστοιχία με την κεφαλαιακή του βάση. Το τραπεζικό σύστημα των ΗΠΑ και της Ευρώπης αναμένεται να συρρικνωθεί κατά 5 τρις. δολάρια, ποσό που αντιστοιχεί στο 36,2% του ΑΕΠ των ΗΠΑ! Οι συνέπειες αυτής της συρρίκνωσης αποτυπώνονται στην κατακόρυφη πτώση των τραπεζικών μετοχών και γενικότερα την ελεύθερη πτώση των χρηματιστηρίων.

Ας σημειώσουμε εδώ ότι στην κερδοσκοπία στα χρηματιστήρια αξιών, παραγώνων και εμπορευμάτων και στις αγορές συναλλάγματος³ επιδίδονται οι πάντες: Οι τράπεζες (επενδυτικές και εμπορικές⁴), οι ασφαλιστικές εταιρείες, οι εταιρίες διαχείρισης αμοιβαίων κεφαλαίων, μεταξύ των οποίων περίοπτη θέση από άποψη κερδοσκοπικής επιθετικότητας και μεγέθους κεφαλαίων κατέχουν τα κλειστά αμοιβαία κεφάλαια υψηλού ρίσκου (hedge funds)⁵, οι εταιρίες επενδύσεων χαρτοφυλακίου και άλλα χρηματοοικονομικά σχήματα, ακόμη και τα μεγάλα ασφαλιστικά ταμεία.

Αλλά στην κερδοσκοπία επιδίδονται και οι μεγάλες επιχειρήσεις όλων των ειδών (βιομηχανικές και άλλες) και δη οι πολυεθνικές εταιρίες. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 50% περίπου των κερδών της General Electric το 2007 προήλθε από θυγατρικές της του χρηματοπιστωτικού κλάδου. Αυτό σημαίνει ότι οι μεγάλες εταιρίες που δραστηριοποιούνται στην πραγματική οικονομία μπορεί να καταγράφουν και αυτές τεράστιες ζημιές εξαιτίας της παρούσας χρηματοπιστωτικής κρίσης. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Metallgesellschaft AG, της δέκατης τέταρτης σε μέγεθος βιομηχανικής επιχείρησης της Γερμανίας. Η επιχείρηση αυτή κινδύνευσε το 1993 να καταστραφεί από ζημιές ύψους άνω του 1 δισ. δολαρίων, τις οποίες είχε υποστεί από κερδοσκοπία επί παραγώνων στην αγορά πετρελαίου (χρηματιστήριο εμπορευμάτων) αμερικανική θυγατρική της. Το να βρεθούν εκτεθειμένες σε μεγάλες ζημιές και οι μεγάλες εταιρίες που δραστηριοποιούνται στην πραγματική οικονομία, μπορεί να σημαίνει σειρά πτωχεύσεων, ραγδαία επιδείνωση της ύφεσης και κατακόρυφη άνοδο της ανεργίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι τρεις μεγαλύτερες αυτοκινητοβιομηχανίες στον κόσμο, οι αμερικανικές General Motors, Chrysler και Ford, σύμβολα της αμερικανικής κυριαρχίας στους δρόμους, απειλούνται με κατάρρευση λόγω της χρηματοπιστωτικής κρίσης⁶. Σε μία απελπισμένη κίνηση σωτηρίας η General Motors και η Chrysler επιχείρησαν να συγχωνευθούν και η Chrysler προσπάθησε να έρθει σε συμφωνία συνεργασίας

με τη γαλλική Renault και την ιαπωνική Nissan, κατά τα φαινόμενα χωρίς αποτέλεσμα. Τώρα πιέζουν την αμερικανική κυβέρνηση να τις ενισχύσει με ρευστό, προκειμένου να αποφύγουν τη χρεοκοπία. Αύση βλέπουν μόνον σε ένα σχέδιο σωτηρίας, όπως αυτό που εκπόνησε η κυβέρνηση Μπους για την ενίσχυση των τραπεζών. Αν και τον περασμένο μήνα το Κογκρέσο ενέκρινε εγγυημένο δάνειο ύψους 25 δις. δολαρίων για την ενίσχυση της αυτοκινητοβιομηχανίας, οι Τρεις Μεγάλες (Big Three) ζητούν τώρα πολύ περισσότερα. Το πρόβλημα γίνεται ιδιαίτερα οξύ και για τον επιπλέον λόγο ότι οι τρεις εταιρείες απασχολούν περίπου 200.000 εργαζομένους στις ΗΠΑ και χιλιάδες ακόμη στο εξωτερικό. Η αμερικανική κυβέρνηση δεν έχει ακόμη αποφασίσει το ύψος της βοήθειας προς την εγχώρια αυτοκινητοβιομηχανία. Θεωρείται, πάντως, αδιανόητο να αφηθεί η αυτοκινητοβιομηχανία στην τύχη της. «Αν χαθεί η GM, η Chrysler και η Ford, το πλήγμα για τη μαζική ψυχολογία θα είναι ανυπολόγιστο» σημειώνει ο Ν. Γκρέγορι, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο St. John. Αλλά μεγάλα προβλήματα αντιμετωπίζουν και οι ευρωπαϊκές βιομηχανίες. Στη Γαλλία η Renault ανακοίνωσε απολύσεις, ενώ θα κλείσει για μία έως δύο εβδομάδες τα εργοστάσιά της, για να μειώσει την παραγωγή λόγω συρρίκνωσης των παραγγελιών. Οι γερμανικές BMW και Mercedes ανακοίνωσαν την πρόθεσή τους να μειώσουν την παραγωγή τους για τον ίδιο λόγο. Υπολογίζεται ότι το επόμενο διάστημα θα χαθούν περισσότερες από 50.000 θέσεις εργασίας, αν δεν βελτιωθούν οι οικονομικοί δείκτες του τομέα. Χαρακτηριστική της κρίσιμότητας της κατάστασης είναι η δήλωση του επιτρόπου Βιομηχανίας της Commission Γκ. Φερχόγκεν, ότι η Ευρώπη δεν θα αφήσει την αυτοκινητοβιομηχανία της να καταρρεύσει. Αλλά οι Κεντρικές Τράπεζες και οι κυβερνήσεις ούτε μπορούν, ούτε έχουν τα διαθέσιμα να διασώσουν όλο το σύστημα, χρηματοπιστωτικό και άλλο.

Αλλά όλων των ειδών επιχειρήσεις ζητούν ήδη πίστωση χρόνου για να επιβιώσουν, ειδικά οι μικρομεσαίες, οι οποίες αποτελούν τη ραχοκοκκαλιά των Δυτικών χωρών όσον αφορά την απασχόληση, εξαιτίας του ότι είναι έντασης εργασίας⁷. Τα κέρδη συρρικνώνονται λόγω της ύφεσης, που έχει ήδη δρομολογηθεί, ενώ αυξάνονται τα τοκοχρεολύσια. Τα χρέη εκτοξεύονται, τη στιγμή που το τραπεζικό σύστημα δεν διαθέτει πιστώσεις για την αναχρηματοδότηση των δανείων. Η παραγωγή μειώνεται, οι απολύσεις αυξάνονται. Ακόμη δεν έχουμε δει τα χειρότερα.

Ας έρθουμε τώρα στις πέντε μεγαλύτερες επενδυτικές τράπεζες κολοσσούς της Wall Street, αυτούς τους πέντε πυλώνες της παγκόσμιας κερδοσκοπίας. Οι τρεις από αυτές, η Bear Stearns, Lehman Brothers και Merrill Lynch κατέρρευσαν⁸, ενώ οι Goldman Sachs και Morgan Stanley, που χαροπαλεύουν, απομακρύνθηκαν εσπευσμένα από τη Μέκκα των «επενδύσεων» (δηλαδή της κερδοσκοπίας) και μετατράπηκαν σε τραπεζικούς ομίλους συμμετοχών, για να έχουν πρόσβαση στην

αγορά των τραπεζικών καταθέσεων. Στο εξής θα διαδραματίζουν περισσότερο τον ρόλο των εμπορικών τραπεζών⁹. Κατέρρευσε έτσι άδοξα και σχεδόν εν μία νυκτί το επιχειρηματικό μοντέλο της Wall Street, η «επενδυτική» τραπεζική, επαναπροσδιορίζοντας το τοπίο του σύγχρονου χρηματοπιστωτικού κόσμου. Οι επενδυτικές τράπεζες της Wall Street θεωρούντο ο κινητήρας του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος, ενός χρηματοπιστωτικού συστήματος το οποίο μεταλλάχθηκε, όπως σημειώσαμε, σε κύριο όχημα της κερδοσκοπίας. Ας σημειώσουμε ότι οι επενδυτικές τράπεζες απολάμβαναν πλήρους ασυλίας, είχαν δηλαδή απαιτήσει και πετύχει να απαλλαγούν σχεδόν από κάθε κρατικό έλεγχο και ρύθμιση. Αλλά μπορεί οι επενδυτικές τράπεζες της Wall Street να έκλεισαν, να εξαγοράστηκαν, ή να χαροπαλεύουν, όμως τα «επενδυτικά προϊόντα» που δημιούργησαν έχουν μολύνει το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα και κανείς δεν γνωρίζει που ακριβώς βρίσκονται.

Ας έρθουμε όμως τώρα στην πιο σκοτεινή πλευρά του σύγχρονου χρηματοπιστωτικού συστήματος, τα πιστωτικά παράγωγα, τα οποία αναπτύχθηκαν με ραγδαίους ρυθμούς την τελευταία δεκαετία και βρίσκονται σήμερα στο μάτι του κυκλώνα, στην καρδιά της χρηματοπιστωτικής κρίσης. Πρόκειται για μία από τις «καινοτομίες», που έγιναν αντικείμενο λατρείας στο πλαίσιο του νεοφιλελεύθερου δόγματος, το οποίο πρόσβευε, μεταξύ άλλων, ότι οι απελευθερωμένες αγορές προωθούν την καινοτομία, η οποία με τη σειρά της προωθεί την ανάπτυξη. Τα πιστωτικά παράγωγα είναι ένα τραπεζικό «παράδοξο», που αποκαλύπτει το κερδοσκοπικό αμόκ του σύγχρονου καπιταλισμού, το οποίο απειλεί τώρα να τον οδηγήσει σε κατάρρευση. Περί τίνος ακριβώς πρόκειται; Τα πιστωτικά παράγωγα είναι «προϊόντα» της λεγόμενης τιτλοποίησης. Με την τιτλοποίηση οι τράπεζες μετέτρεπαν στοιχεία του ενεργητικού τους, όπως δάνεια που είχαν χορηγήσει, ή γενικότερα χρηματοδοτήσεις, σε παράγωγους τίτλους, οι οποίοι πωλούντο στην αγορά με τη μορφή των πιστωτικών παραγώγων, τα οποία είναι, όπως σχεδόν όλα τα παράγωγα, κερδοσκοπικά εργαλεία. Πιο απλά, οι τράπεζες «μεταπωλούσαν» σε ενδιαφερόμενους «επενδυτές» (δηλαδή κερδοσκόπους) τα δάνεια που είχαν χορηγήσει, αφού τα είχαν προηγουμένως μεταλλάξει σε πιστωτικά παράγωγα. Οι ενδιαφερόμενοι «επενδυτές» ήταν πολύ συχνά άλλες τράπεζες. Και από εδώ ξεκινάει ένας απίστευτος κύκλος. Με την έκδοση των τίτλων αυτών, δηλαδή των πιστωτικών παραγώγων, οι τράπεζες αντλούσαν δανεικά κεφάλαια, τα οποία στη συνέχεια δάνειζαν. Τα νέα αυτά δάνεια που χορηγούσαν, με τη σειρά τους τιτλοποιούντο, μετασχηματίζοντο δηλαδή σε νέα πιστωτικά παράγωγα, κ.ο.κ. Πιο απλά οι τράπεζες δανείζοντο και ξαναδανείζοντο για να δανείσουν. Κάθε τέτοιος κύκλος σήμαινε τη διοχέτευση στην αγορά καινούργιων κερδοσκοπικών εργαλείων, καινούργιων δηλαδή πιστωτικών παραγώγων, διογκώνοντας το μέγεθος της κερδοσκοπίας, αλλά και τον δανεισμό των τραπεζών. Αυτό μοιάζει με ένα ανοδικό σπειροειδές που

εκτυλίσσεται στον αέρα, στο κενό. Ή με μία φούσκα. Καθώς σ' αυτό το συνεχώς διευρυνόμενο σπειροειδές εμπλέκοντο όλες οι τράπεζες και άλλοι κερδοσκοπικοί, οι πάντες βρέθηκαν να χρωστάνε στους πάντες. Όταν έσκασε η φούσκα, πρόκυψε κρίση ρευστότητας και πιστωτική ασφυξία. Αν δει κανείς το πράγμα από άλλη σκοπιά, η τιτλοποίηση σημαίνει ότι το ενεργητικό των τραπεζών (τα δάνεια που είχαν χορηγήσει) μετασχηματίζεται σε παθητικό, αφού με την τιτλοποίηση αντλούσαν δανεικά κεφάλαια (παθητικό). Με κάθε κύκλο ο δανεισμός διογκώνεται. Έτσι έφθασαν οι τράπεζες σε αυτούς τους απίθανους λόγους «επενδυτικής μόχλευσης», στους οποίους αναφερθήκαμε παραπάνω. Όταν το ενεργητικό μετασχηματίζεται σε παθητικό και μάλιστα σε διευρυνόμενη κλίμακα, εξανεμίζεται η κεφαλαιϊκή επάρκεια των τραπεζών. Εξού η σημερινή κρίση κεφαλαιακής επάρκειας. Με τα πιστωτικά παράγωγα και τον μετασχηματισμό του ενεργητικού σε παθητικό όλες οι τράπεζες μετασχηματίστηκαν από πιστωτές σε χρεώστες. Όλοι έναντι όλων. Αλλά αυτός ο συνεχώς διευρυνόμενος κύκλος κερδοσκοπίας μέσω δανεικών σήμαινε τεράστια κέρδη. Φυσικά πολλά από αυτά τα κέρδη έμειναν «αποθηκευμένα» σε τίτλους, σε χρεόγραφα, στην καθομιλουμένη «χαρτιά». Τώρα που η φούσκα έσκασε, τα κέρδη αυτά εξανεμίζονται στον αέρα, καθώς καταρρέει η αξία αυτών των τίτλων. Τα «χαρτιά» γίνονται χαρτιά στην κυριολεξία. Οι τράπεζες καταγράφουν τεράστιες ζημιές.

Αυτή είναι εν ολίγοις η ιστορία των στεγαστικών δανείων μειωμένης εξασφάλισης (subprime loans), τα οποία τιτλοποιήθηκαν και μεταλλάχθηκαν σε πιστωτικά παράγωγα, συγκεκριμένα σε σύνθετα δομημένα ομόλογα, τα περιβόητα πλέον «τοξικά απόβλητα». Τα ομόλογα αυτά εκδόθηκαν από τις αμερικανικές τράπεζες ως πολλά υποσχόμενα ελκυστικά πακέτα (εκδόθηκαν όσο διαρκούσε η φούσκα των ακινήτων), τα οποία πουλήθηκαν σε όλον τον κόσμο, μολύνοντας το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Για παράδειγμα, ο τραπεζικός κολοσσός UBS, η μεγαλύτερη τράπεζα της Ελβετίας, με ενεργητικό 1,9 τρισ. δολάρια, είναι από τις χειρότερα πληγείσες ευρωπαϊκές τράπεζες από την κρίση στην αγορά στεγαστικών δανείων των ΗΠΑ¹⁰. Ο υπουργός οικονομικών της Ελβετίας έσπευσε να διαβεβαιώσει ότι αποκλείεται το ενδεχόμενο πτώχευσης της UBS. Το ΔΝΤ εκτίμησε στο πρόσφατο παρελθόν ότι οι ζημιές των τραπεζών ανά τον κόσμο από τα τιτλοποιημένα subprime δάνεια θα ξεπεράσουν το 1 τρισ. δολάρια. Αλλά οι εκτιμήσεις αυτές συνεχώς αναθεωρούνται προς τα πάνω. Η Τράπεζα της Αγγλίας ανακοίνωσε στις 27 Οκτωβρίου ότι οι ζημιές των τραπεζών παγκοσμίως ανέρχονται ήδη στα 2,8 τρισ. δολάρια, ποσό που αντιπροσωπεύει το 20% του ΑΕΠ των ΗΠΑ. (Το 2007 το ΑΕΠ των ΗΠΑ έφθασε τα 13,8 τρισ. δολάρια).

Ας έρθουμε τώρα στην περιβόητη αυτορρύθμιση των αγορών, εφεύρημα και αυτό του νεοφιλελεύθερου δόγματος. Σύμφωνα με αυτήν την αντίληψη, οι αγορές δεν χρειάζονται τα «δεσμά» των ρυθμίσεων που επιβάλλει το κράτος ως συλλο-

γικός επόπτης της λειτουργίας του συστήματος. Ελεύθερες από αυτά τα «δεσμά», αυτορρυθμίζονται. Η σημερινή κρίση αποκαλύπτει σε όλο τους το μεγαλείο τις συνέπειες της αυτορρύθμισης. Η αυτορρύθμιση εφαρμόστηκε σε διάφορες πλευρές του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Στην αυτορρύθμιση εναποτέθηκε και η διαχείριση του πιστωτικού κινδύνου. Το πράγμα έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον, καθώς οι αυτορρυθμιζόμενες αγορές μετέτρεψαν αυτόν τούτον τον πιστωτικό κίνδυνο σε αντικείμενο κερδοσκοπίας! Συγκεκριμένα, στοιχεία του ενεργητικού των τραπεζών που συνεπάγοντο υψηλό κίνδυνο, για παράδειγμα ριψοκίνδυνα δάνεια, τιτλοποιήθηκαν και μεταλλάχθηκαν σε παράγωγα κάλυψης πιστωτικού κινδύνου (credit default swaps-CDS). Με τον τρόπο αυτόν οι τράπεζες απομάκρυναν από το ενεργητικό τους τα επισφαλή δάνεια, «μεταπωλώντας» τα στην αγορά, αφού προηγουμένως τα είχαν μετασχηματίσει (τιτλοποιήσει) σε πιστωτικά παράγωγα (CDS). Το γεγονός ότι με αυτήν την «καινοτομία» οι τράπεζες μπορούν να ξεφορτωθούν τα επισφαλή δάνεια που έχουν χορηγήσει, εξηγεί την αλόγιστη προθυμία με την οποία οι αμερικανικές τράπεζες χορηγούσαν αφειδώς στεγαστικά δάνεια δισεκατομμυρίων σε ανθρώπους με χαμηλή φερεγγυότητα, πρακτικά σε όποιον τα ζητούσε, όσο διαρκούσε η φύσκα των ακινήτων. Προσέφεραν με αυτόν τον τρόπο το αμερικανικό όνειρο της απόκτησης κατοικίας σε εκατομμύρια Αμερικανούς, όχι μόνον της εργατικής τάξης και γενικότερα των χαμηλόμισθων, αλλά και της μεσαίας τάξης, που είδε το όνειρο μίας πολυτελούς κατοικίας στα προάστια να πραγματοποιείται. Τώρα όλοι αυτοί οι άνθρωποι συνωστίζονται σε καταυλισμούς και σιτίζονται από φιλανθρωπικές οργανώσεις, ενώ έπονται εκατομμύρια άλλοι, των οποίων τα σπίτια βρίσκονται στον κατάλογο των επικείμενων κατασχέσεων.

Φυσικά τα παράγωγα κάλυψης πιστωτικού κινδύνου (CDS) δεν αφορούν μόνον στεγαστικά δάνεια, αλλά κάθε είδους δάνεια. Τα παράγωγα αυτά είναι περίπλοκα «επενδυτικά προϊόντα», δηλαδή εργαλεία κερδοσκοπίας. Με άλλα λόγια, το αυτορρυθμιζόμενο τραπεζικό σύστημα εναπόθεσε την πιστωτική του ασφάλεια στην κερδοσκοπία! Έτσι γονατίζει σήμερα η Wall Street. Υποτίθεται ότι στο πλαίσιο του «καινοτόμου» αυτού συστήματος ο χρηματοπιστωτικός κίνδυνος θα διαχέετο ευρύτερα και έτσι θα μειωνόταν. Υποτίθεται ότι στα στοιχήματα που αναλαμβάνονται με τα πιστωτικά παράγωγα¹¹ αποτυπώνεται η «σοφία» των αγορών, η οποία, σύμφωνα με το νεοφιλελεύθερο δόγμα, είναι αλάνθαστη. Οι συνολικές θέσεις στην αγορά των cds ανέρχονται σήμερα στο τεράστιο ποσό των 62 τρισ. δολαρίων, ποσό που είναι υπερδιπλάσιο του συνδυασμένου ΑΕΠ των ΗΠΑ, της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ιαπωνίας! Αφού στα έϊδ αποτυπώνεται ο χρηματοπιστωτικός κίνδυνος, μπορούμε να πούμε ειρωνικά ότι το τεράστιο αυτό ποσό πράγματι καθρεφτίζει το μέγεθος του κινδύνου που αντιμετωπίζει σήμερα το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα.

Τα παράγωγα χρηματοοικονομικά «προϊόντα» (financial derivatives), ή απλώς

παράγωγα, δεν περιορίζονται βεβαίως στα πιστωτικά παράγωγα, αλλά επεκτείνονται σε όλο το φάσμα της χρηματοπιστωτικής οικονομίας. Αντικείμενο των παραγώγων μπορεί να είναι κάθε κινητή ή ακίνητη (ακίνητα) αξία που εμπίπτει στη σφαίρα της οικονομίας. Έτσι, αντικείμενο των παραγώγων μπορεί να είναι οποιοσδήποτε τίτλος της κεφαλαιαγοράς (μετοχές, ομόλογα), τα επιτόκια, τα νομίσματα, τα εμπορεύματα (πχ. πετρέλαιο), οι δείκτες χρηματιστηρίων αξιών και εμπορευμάτων, ο πιστωτικός κίνδυνος (πιστωτικά παράγωγα), κ.λπ. Όπως είπαμε, τα παράγωγα στη συντριπτική τους πλειοψηφία (πάνω από 95%) αποτελούν κερδοσκοπικά εργαλεία, για την ακρίβεια στοιχήματα¹². Μπορεί κανείς να πει ότι η κερδοσκοπία επί των παραγώγων αποτελεί εκδήλωση του κερδοσκοπικού αμόκ του σύγχρονου καπιταλισμού-καζίνο.

Αποθέωση αποτελεί μία απίστευτη επινόηση των παρανοϊκών μυαλών του σύγχρονου νεοφιλελεύθερου δόγματος, τα λεγόμενα «παράγωγα τρόμου», τα οποία επρόκειτο να δημιουργηθούν από το αμερικανικό Πεντάγωνο, αλλά ματαιώθηκαν εξαιτίας της κατακραυγής που προκάλεσαν. Αν δεν ματαιώνοντο τα παράγωγα αυτά, θα είχαμε μία «αγορά τρόμου», ή μία «αγορά τρομοκρατίας», και θα γινόταν και ο τρόμος αντικείμενο κερδοσκοπικών στοιχημάτων, δηλαδή αυτός τούτος ο τρόμος αντικείμενο «επένδυσης»! Περί τίνος ακριβώς επρόκειτο; Μέσα από αυτήν την αγορά, την «αγορά τρόμου», το Πεντάγωνο υπολόγιζε ότι θα αξιοποιούσε τη «σοφία» των αγορών, προκειμένου να προβλεφθούν και να αποτραπούν τρομοκρατικές εκπλήξεις του τύπου της 11ης Σεπτεμβρίου. Ήδη εδώ και δεκαετίες οι νεοφιλελεύθεροι οικονομολόγοι, υπέρμαχοι της αγοράς, επιμένουν ότι οι τιμές που διαμορφώνονται στην αγορά ενσωματώνουν περισσότερες πληροφορίες από τη γνώση κάθε κυβερνητικού κεντρικού σχεδιαστή, ή ειδικού. Ως φαίνεται, η «αγορά τρόμου» θεωρήθηκε ότι μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικότερα από τις μυστικές υπηρεσίες πληροφοριών.

Αφήνοντας κατά μέρος αυτό το παρανοϊκό περιστατικό, ας επιστρέψουμε στα κανονικά παράγωγα. Όπως είπαμε, με τη χρήση των παραγώγων οι κερδοσκόποι μπορούν να αποκομίσουν πολύ υψηλά κέρδη (ή να υποστούν μεγάλες ζημιές) μέσω δανεισμού, δηλαδή με τη χαμηλότερη δυνατή χρήση ιδίων κεφαλαίων. Το στοιχείο αυτό εκτόξευσε στα ύψη την κερδοσκοπία επί των παραγώγων. Αναφέραμε παραπάνω ότι σήμερα μόνον τα πιστωτικά παράγωγα ανέρχονται στο τεράστιο ποσό των 62 τρισ. δολαρίων. Αλλά τα πιστωτικά παράγωγα αντιπροσωπεύουν μικρό μόνον μέρος της συνολικής αξίας των παραγώγων. Εκτιμάται ότι η συνολική αξία των παραγώγων υπερβαίνει σήμερα το ποσό των 500 τρισ. δολαρίων, ποσό 10 φορές μεγαλύτερο του παγκόσμιου ΑΕΠ! Το μέγεθος αυτό δείχνει το ιλιγγιώδες ποσό στο οποίο έχει φθάσει σήμερα η κερδοσκοπία επί των παραγώγων. Φυσικά στην κερδοσκοπία επί των παραγώγων πρέπει να προστεθεί η κερδοσκοπία που πραγματοποιείται στα χρηματιστήρια αξιών και τις αγορές συναλλάγματος.

Μπορούμε, λοιπόν, να συμπεράνουμε ότι η χρηματιστική κερδοσκοπία έχει λάβει πρωτοφανείς διαστάσεις. Μπορούμε να πούμε ότι η σχετική δραστηριότητα συνιστά μία «εικονική», «χάρτινη» οικονομία, η οποία δεν παράγει τίποτα, αέρα, και μέσω της οποίας αφαιμάσσεται πλούτος που παράγεται στην πραγματική οικονομία. Ο όρος «χάρτινη» οικονομική δραστηριότητα μπορεί να περιγράψει επακριβώς τόσο τις κερδοσκοπικές συναλλαγές στα χρηματιστήρια αξιών και παραγώγων (που ονομάζονται εξάλλου στην καθομιλουμένη των χρηματιστηρίων «χαρτιά») και τις κερδοσκοπικές συναλλαγές στα χρηματιστήρια εμπορευμάτων («χάρτινα» εμπορεύματα), όσο και τις κερδοσκοπικές συναλλαγές στις αγορές συναλλάγματος. Πρόκειται για μία τεράστια «χάρτινη» οικονομία-παράσιτο της πραγματικής οικονομίας. Αυτή η παρασιτική δραστηριότητα έχει καταστεί εξέχουσα πηγή πλουτισμού στη Δύση, θέτοντας τη σφραγίδα του ακραίου παρασιτισμού στις δυτικές οικονομίες.

Όπως είπαμε, ιδίως στη κερδοσκοπία επί των παραγώγων, οι κερδοσκόποι (επενδυτικές και εμπορικές τράπεζες, hedge funds και άλλοι) διαθέτουν συγκριτικά μικρά κεφάλαια και δανείζονται μεγάλα ποσά προκειμένου να κερδοσκοπήσουν. Όπως σημειώνουν οι Ήτγουελ και Ταίυλορ για τις συνθήκες που επικρατούσαν ήδη προ αρκετών ετών, «μία από τις λειτουργίες των παραγώγων ήταν να δημιουργήσουν “πύργους δανειακής στήριξης” πολύ-πολύ υψηλότερους από εκείνους που είχαν συντελέσει στην κατάρρευση του αμερικανικού χρηματοπιστωτικού συστήματος τη δεκαετία του '20 [κραχ του 1929]»¹³. Τώρα ο χάρτινος πύργος καταρρέει. Ένας σχετικά ασήμαντος εκπυρσοκροτητής, τα πιστωτικά παράγωγα με αντίκρουσμα τα ενυπόθηκα δάνεια υψηλού ρίσκου, υπονομεύει καίρια το ανισόρροπο οικοδόμημα του νεοφιλελευθερισμού.

Ο γνωστός «επενδυτής» Warren Buffet, ο οποίος βγήκε μέχρις στιγμής αλώβητος από την κρίση, καθώς, όπως είπε, δεν «επενδύει» παρά μόνον σε ό,τι μπορεί να ψηλαφηθεί, δήλωσε προσφάτως: «Τα παράγωγα προϊόντα είναι χρηματικά προϊόντα μαζικής καταστροφής». Βέβαια, ο Buffet το δηλώνει αυτό τώρα, αφού δηλαδή ξέσπασε η κρίση με αφετηρία τα πιστωτικά παράγωγα.

Αλλά η κρίση απλώνεται σήμερα σε ολόκληρο τον κόσμο ως μία ανεξέλεγκτη χρηματοπιστωτική φωτιά. Ιδιαίτερα πλήττονται οι λεγόμενες αναδυόμενες οικονομίες. Μία κατάρρευση των οικονομιών αυτών υπό το βάρος της χρηματοπιστωτικής κρίσης, θα κατάφερνε ένα δεύτερο καίριο πλήγμα στον παγκοσμιοποιημένο καπιταλισμό, αυτή τη φορά από την περιφέρειά του. Ήδη βρίσκονται στα πρόθυρα της κατάρρευσης οικονομίες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης (Βουλγαρία, Ρουμανία), της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (Ουγγαρία, Ουκρανία), το Πακιστάν. Κάθε μέρα μία νέα χώρα προστίθεται στον κατάλογο. Ο Γκόρντον Μπράουν εξέπεμψε στις 27 Σεπτεμβρίου επείγον σήμα κινδύνου. Προειδοποίησε ότι απαιτείται επείγουσα δράση για να «εμποδιστεί η χρηματοπιστωτική ασθένεια να εξα-

πλωθείν». Είπε ότι πρώτη προτεραιότητα τώρα «είναι να σταματήσει η μετάδοση της μόλυνσης σε άλλες χώρες, περιλαμβανομένης της Ανατολικής Ευρώπης». Η φωτιά εξαπλώνεται σε Ανατολή και Δύση. Τι θα πρωτοσβήσουν και πώς; Ο κ. Μπράουν είπε ότι το ΔΝΤ πρέπει να δημιουργήσει ένα νέο ταμείο για να βοηθήσει τα «αγωνιζόμενα έθνη». Με τι πόρους; Το ΔΝΤ καλείται να προσφέρει «σημαντικά περισσότερα» από τα 250 δισ. δολάρια, τα οποία διαθέτει τώρα για να χρηματοδοτήσει αυτές τις χώρες. Πώς; Ο κ. Μπράουν κάλεσε την Κίνα και τα πλούσια σε πετρέλαιο αραβικά κράτη να συνεισφέρουν σε ένα έκτακτο σχέδιο του ΔΝΤ για τη σωτηρία των οικονομιών των περιφερειακών χωρών που καταρρέουν. Οι «Μεγάλες Δυνάμεις» βγήκαν στις ρύμας και τας οδούς του κόσμου ζητιανεύοντας! Ανάμεσα στις «αναδυόμενες οικονομίες» η Κίνα έχει τα μεγαλύτερα συναλλαγματικά διαθέσιμα στον κόσμο, ξεπερνώντας και αυτά ακόμη της Ιαπωνίας. Αλλά η κρίση χτυπάει ήδη την πόρτα της Κίνας και των πλούσιων πετρελαιοπαραγωγών χωρών. Στην Κίνα κλείνουν κάθε μέρα εργοστάσια, ενώ έχει μολυνθεί το χρηματοπιστωτικό σύστημα και της ίδιας από τα «τοξικά απόβλητα». Φευ, η Κίνα και οι Άραβες θα διαθέσουν τα δολάρια που έχουν για να σωθούν οι ίδιοι. Εντούτοις, ο κ. Μπράουν ελπίζει να τις πείσει. Πρόσθεσε, δίνοντας τον χαρακτήρα του κατεπείγοντος: «Πρέπει να δράσουμε τώρα, πρέπει να δημιουργήσουμε το ταμείο όσο δυνατόν γρηγορότερα». Ο κ. Μπράουν σχεδιάζει τη δημιουργία του ταμείου σε συνεργασία με τον κ. Σαρκοζί. Γιατί όμως αυτή η έννοια για χώρες, τις οποίες η Δύση στραγγάλισε επί δεκαετίες, όταν δε στο παρελθόν αντιμετώπιζαν κρίσεις εξαιτίας της νεοφιλελεύθερης ορθοδοξίας που τους επεβλήθη, όχι μόνον τις άφησαν στην τύχη τους, αλλά έσπευσαν να διασφαλίσουν τα δικά τους συμφέροντα που διακυβεύοντο εκεί; Απλούστατα γιατί η κατάρρευση ολόκληρων χωρών στην περιφέρεια του καπιταλισμού θα είναι μία δεύτερη σεισμική δόνηση πολλών ρίχτερ, η οποία θα μεταδοθεί πίσω στις Δυτικές χώρες και θα καταφέρει ένα δεύτερο καίριο κτύπημα στην καρδιά του καπιταλισμού. Εξάλλου, ο κ. Μπράουν δεν το έκρυψε. Όπως δήλωσε, «Ο Νικολά και εγώ θα συζητήσουμε για το παγκόσμιο ταμείο, το οποίο το ΔΝΤ θα πρέπει τώρα να δημιουργήσει, για να οικοδομήσει πέραν των ιδίων του πόρων, προκειμένου να βοηθήσει τις οικονομίες που είναι τώρα σε δυσκολία και να εμποδίσει η μόλυνση να έρθει από τις δικές τους οικονομίες στις δικές μας». Βοήθειά τους!

Αλλά παράγοντας μείζονος αστάθειας για το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα αποτελεί και το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και το δημοσιονομικό έλλειμμα των ΗΠΑ (δίδυμο έλλειμμα), οι οποίες έχουν συσσωρεύσει ένα τεράστιο και συνεχώς διευρυνόμενο εξωτερικό χρέος, το οποίο απορροφά τις παγκόσμιες αποταμιεύσεις. Για πρώτη φορά στην ιστορία του καπιταλισμού, η μεγαλύτερη οικονομία του κόσμου καθίσταται ολοένα και περισσότερο διεθνής οφειλέτης. Και για πρώτη φορά στην ιστορία του καπιταλισμού, η μεγαλύτερη οικο-

νομία του κόσμου, το κέντρο του παγκόσμιου καπιταλισμού, αναπτύσσεται χάρις σε αυτήν τη διεθνή πίστωση. Τέτοιο ιδιότυπο καθεστώς δεν έχει προηγούμενο στην ιστορία του καπιταλισμού. Το συνεχώς διευρυνόμενο εξωτερικό χρέος των ΗΠΑ συνιστά έναν φαύλο κύκλο, ο οποίος δεν φαίνεται να μπορεί να αναστραφεί, αποτελώντας έναν ακόμη εξίσου σημαντικό, αν όχι σημαντικότερο, συστημικό κίνδυνο για το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Αν υπό τις παρούσες συνθήκες ο συστημικός αυτός κίνδυνος εκδηλωθεί, συνδυαζόμενος με τους προηγούμενους, τους οποίους εκθέσαμε παραπάνω, οι συνέπειες για την παγκόσμια οικονομία θα είναι στην κυριολεξία τεκτονικές. Υπό τις παρούσες συνθήκες, αυτός ο φαύλος κύκλος μπορεί να διακοπεί από οποιονδήποτε κύριο ή δευτερεύοντα παράγοντα, ο οποίος μπορεί να λειτουργήσει ως εκπυρσοκροτητής. Η διαιώνιση αυτού του φαύλου κύκλου εξαρτάται κυρίως από την τύχη του δολαρίου. Προς το παρόν, το δολάριο παραδόξως εξακολουθεί να είναι σταθερό, ή ακόμη και να ενισχύεται κατά διαστήματα έναντι του ευρώ και της στερλίνας, παρά το γεγονός ότι η κρίση ξέσπασε στην καρδιά του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος, τη Wall Street. Θα ισχύει όμως αυτό και στο προσεχές μέλλον; Θα δούμε. Ας σημειώσουμε ότι μεταξύ των παγκόσμιων συναλλαγματικών διαθεσίμων το δολάριο κατέχει τη μερίδα του λέοντος. Στο τέλος του 2005, το 66,5% των παγκόσμιων συναλλαγματικών διαθεσίμων ήταν σε δολάρια, το 24,4% σε ευρώ, το 3,7% σε στερλίνες, το 3,6% σε γιέν και το 1,7% σε άλλα νομίσματα¹⁴. Μία μεγάλη υποχώρηση του δολαρίου σήμερα θα οδηγήσει σε συρρίκνωση των παγκόσμιων συναλλαγματικών διαθεσίμων και σε απώλειες τρισεκατομμυρίων πλούτου σε όλον τον κόσμο, καθώς μεγάλο μέρος αυτού του πλούτου εκφράζεται σε δολάρια και δολαριακούς τίτλους (ομόλογα του αμερικανικού δημοσίου, μετοχές, κ.λπ). Ας σημειώσουμε εδώ ότι ο μεγαλοκερδοσκόπος G. Soros δήλωσε πρόσφατα ότι η αμερικανική οικονομία βρίσκεται στα πρόθυρα της κατάρρευσης μετά από δεκαετίες σπατάλης. «Δανειστήκαμε υπερβολικά πολλά χρήματα και τώρα μας έρχεται ο λογαριασμός», πρόσθεσε. Ήρθε όμως αυτός ο συγκεκριμένος λογαριασμός; Όχι ακόμη, θα λέγαμε εμείς. Ακόμη δεν έχουμε δει τα χειρότερα.

Μπορούμε να συνοψίσουμε τα μέχρις εδώ, λέγοντας ότι σήμερα επί της πραγματικής παγκόσμιας οικονομίας, όπως αυτή αποτυπώνεται στο συνδυασμένο ΑΕΠ όλων των χωρών και στην αξία του διεθνούς εμπορίου, υψώνεται ένας δυσθεώρητος παρασιτικός πύργος από κερδοσκοπικές συναλλαγές, που μέχρι πρόσφατα απέφερε τεράστια κέρδη, παράγοντας στην κυριολεξία τίποτα, αέρα. Φυσικά αυτός ο δυσθεώρητος πύργος από «χαρτιά» μπορεί να παρομοιασθεί και με μία κολοσσιαία φούσκα γεμάτη αέρα. Το πρόβλημα είναι ότι, όπως εκθέσαμε παραπάνω, αυτός ο «χάρτινος» πύργος διασυνδέεται στενά με το παγκόσμιο τραπεζικό σύστημα, επί του οποίου θεμελιώνεται η λειτουργία της παγκόσμιας πραγματικής οικονομίας.

Τώρα ο πύργος καταρρέει, ή η φούσκα σκάει. Θα μπορέσουν άραγε οι Κεντρικές Τράπεζες και οι κυβερνήσεις να βάλουν φρένο στην κατάρρευση, στην αποδόμηση, στην αποσύνθεση του συστήματος; Είναι αμφίβολο, δεδομένου ότι τα αποθεματικά των Κεντρικών Τραπεζών και των κυβερνήσεων δεν είναι απεριόριστα, όπως εξάλλου είναι φανερό από όσα εκθέσαμε παραπάνω. Επιπλέον, ακόμη και αν υπήρχαν αυτά τα διαθέσιμα, μία τέτοιας κλίμακας κρατική παρέμβαση θα μετασχημάτιζε τόσο πολύ τον σύγχρονο καπιταλισμό, ώστε θα έμοιαζε με ανεστραμμένο «σοσιαλισμό». Έχουμε το παράδειγμα της Κίνας, η οποία αντιπροσωπεύει έναν άγριο καπιταλισμό με κόκκινη σημαία, όπως έχει χαρακτηριστεί. Στην περίπτωση που συζητάμε θα είχαμε έναν ιδιότυπο, καινοφανή, άγριο «σοσιαλισμό» με καπιταλιστική σημαία! Είναι χαρακτηριστικό ότι οι Ρεπουμπλικανοί βουλευτές, οι οποίοι εμπλόκαραν αρχικά το σχέδιο διάσωσης των αμερικανικών τραπεζών ύψους 700 δισ. δολαρίων (σχέδιο Πόλσον), διαμαρτύροντο ότι το σχέδιο κρατικοποιεί την καρδιά της Wall Street και αποτελεί ένα βήμα προς τον σοσιαλισμό! Στη μεταγενέστερη ψηφοφορία συναίνεσαν. Ανάγκη και θεοί πείθονται. Εμπρός στον κίνδυνο κατάρρευσης του συστήματος παραμερίζονται πλέον όλες οι ιδεολογικές αναστολές. Ο καθηγητής οικονομικών στο Πανεπιστήμιο της Ν. Υόρκης, Ν. Ρουμπίνι, έγραψε με μεγάλη δόση χιούμορ τα ακόλουθα: «Οι σύντροφοι Μπους, Μπερνάνκι και Πόλσον επιχειρούν τη μετατροπή των ΗΠΑ σε... ΗΣΔΑ (Ηνωμένη Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Αμερικής), φέρνοντας τον... σοσιαλισμό στους πλούσιους και τους διαπλεκόμενους, εθνικοποιώντας τα χρέη και της ζημιές της Wall Street, ενώ τα κέρδη φυσικά παραμένουν αυστηρώς ιδιωτικά».

Ενδιαφέρον έχουν οι δηλώσεις του επί 18 χρόνια προέδρου της Fed Άλαν Γκρίνσπαν, ο οποίος συνταξιοδοτήθηκε το 2006. Ο Γκρίνσπαν θεωρείται ο «παππούς» της κρίσης, καθώς επί των ημερών του στήθηκε το μεγάλο πάρτυ των επενδυτικών τραπεζών της Wall Street, που οδήγησε στην σημερινή κρίση. Ο Γκρίνσπαν, άναυδος από την κατάρρευση του μέχρι χθες θαυμαστού οικοδομήματος, δήλωσε ενώπιον του Κογκρέσου «σοκαρισμένος», για να προσθέσει ότι «βρισκόμαστε αντιμέτωποι με ένα χρηματοπιστωτικό τσουνάμι που ξεσπάει μια φορά στα εκατό χρόνια»! Δήλωσε ακόμη, και αυτό έχει ενδιαφέρον, ότι έκανε μερικώς λάθος που αντιτάχθηκε στον έλεγχο επί της αγοράς των παραγώγων. Σε άλλη περίπτωση είχε δηλώσει με δέος ότι «το σύστημα, όπως το γνωρίζαμε μέχρι σήμερα, αποδομείται».

Οι νεοφιλελεύθεροι κυβερνήτες, όπως οι κ. Μπράουν και Σαρκοζί, μεταλλάχθηκαν εν μία νυκτί. Ο Σαρκοζί δήλωσε, εκπλήσσοντας τους πάντες, ότι «η εποχή της αυτορρύθμισης και της ελεύθερης αγοράς έληξε», υπογραμμίζοντας την ανάγκη για τη δημιουργία «μίας νέας μορφής καπιταλισμού». Ο κ. Μπαρόζο δήλωσε: «Είναι πολύ απλό: Είτε βυθίζομαστε όλοι μαζί είτε κολυμπάμε όλοι μαζί»! Οι κ. Σαρκοζί, Μπράουν και Μπαρόζο (ο τελευταίος μέχρι χθές αμείλικτος χωροφύ-

λακας της νεοφιλελεύθερης ορθοδοξίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση εν ονόματι της Commission) ζητούν τη σύγκλιση μίας παγκόσμιας διάσκεψης που θα αναμορφώσει το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα, θέτοντας κανόνες, ελέγχους και ρυθμίσεις επί των χρηματοπιστωτικών αγορών, δημιουργώντας παράλληλα διεθνή εποπτικά όργανα. Στο πλαίσιο αυτό ζητούν τη δημιουργία ενός νέου Bretton Woods. Όπως είναι γνωστό, η διεθνής διάσκεψη που συνήλθε στο Bretton Woods το 1944, έθεσε τις βάσεις του χρηματοπιστωτικού συστήματος, το οποίο επικράτησε και στις δύο πλευρές του Ατλαντικού περισσότερο από μία τριακονταετία. Το χρηματοπιστωτικό σύστημα που θεμελιώθηκε στις αποφάσεις της διάσκεψης του Bretton Woods επέβαλε αυστηρούς ελέγχους και ρυθμίσεις στις χρηματοπιστωτικές αγορές, αλλά και στις διεθνείς κινήσεις (ροές) του κεφαλαίου. Θεμελιώθηκε παράλληλα διεθνές νομισματικό σύστημα σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών. Ο καπιταλισμός της περιόδου αυτής χαρακτηρίστηκε από ορισμένες πλευρές, όχι τυχαία, κρατικομονοπωλιακός καπιταλισμός. Η περίοδος αυτή συνέπεσε να είναι και περίοδος μεγάλης άνθισης του καπιταλισμού. Το μοντέλο αυτό έμελλε να ανατραπεί με την άνοδο του νεοφιλελευθερισμού, που σηματοδοτείται τυπικά με την εκλογή της Μ. Θάτσερ στη Βρετανία και του Ρ. Ρήγκαν στις ΗΠΑ στις αρχές της δεκαετίας του '80. Εντούτοις, η απελευθέρωση των χρηματοπιστωτικών αγορών άρχισε στις ΗΠΑ από τα μέσα περίπου της δεκαετίας του '70 και επεβλήθη σταδιακά σε ολόκληρο τον υπόλοιπο κόσμο¹⁵. Ο νεοφιλελευθερισμός πήρε ακραία μορφή την τελευταία περίπου δεκαπενταετία, οπότε επιταχύνθηκαν και οι περιβόητες νεοφιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις.

Από όσα εκθέσαμε παραπάνω, είναι φανερό ότι δεν θεωρούμε απίθανη μία κατάρρευση του καπιταλιστικού συστήματος, ανάλογη με αυτήν του 1929. Εντούτοις, μία τέτοια ενδεχόμενη κατάρρευση του καπιταλισμού δεν σημαίνει κατ' ανάγκη ότι δεν θα μπορέσει να ανασυνταχθεί και να ανασυγκροτηθεί, περνώντας μέσα από μία μακρά και επώδυνη διαδικασία (όπως εξάλλου συνέβη και μετά το κρσ του 1929). Διαδικασία επώδυνη, κυρίως για τους λαούς, η οποία μπορεί να πυροδοτήσει λαϊκές εξεγέρσεις σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης, τόσο των πεινασμένων της γης στην περιφέρεια του καπιταλισμού, όσο και των μέχρι χθες χορτάτων στα κέντρα του. Αυτό σημαίνει ότι, σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο, όλα μπορεί να είναι ανοιχτά. Η Ιστορία είναι απρόβλεπτη.

Σημειώσεις

1. Η αμερικανική κυβέρνηση κρατικοποίησε τον μεγαλύτερο ασφαλιστικό όμιλο στον κόσμο, τον κολοσσό American Investment Group (AIG), αποκτώντας το 80% των μετοχών της έναντι 105 δισ. δολαρίων. Η AIG απασχολεί 116.000 άτομα παγκοσμίως, δραστηριοποιείται σε περισσότερες από 130 χώρες και το ενεργητικό της φθάνει το 1 τρισ. δολάρια. Βυθίστηκε στις ζημιές, όπως όλες οι εταιρείες ασφάλισης που έχουν εγγυηθεί τα «τοξικά απόβλητα». Οι εταιρείες ασφάλισης ομολόγων παίζουν κεντρικό ρόλο στο χρηματοπιστωτικό σύστημα, καθώς εγγυώνται γενικώς τις πληρωμές εταιρικών ομολόγων και ομολόγων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης αξίας 2,4 τρισ. δολαρίων. Όπως δηλώνει ο Κένεθ Λιούις, επικεφαλής της Bank of America, «Κάθε μεγάλη τράπεζα παγκοσμίως έχει έκθεση στην AIG». Τα προβλήματα της AIG πυροδότησαν φόβους ότι πυθάνη πτώχευσή της θα αφήσει τις τράπεζες με ζημιές 441 δισ. δολαρίων από πιστωτικά παράγωγα. Οι αναλυτές έκαναν λόγο για «φαινόμενο ντόμινο», καθώς κανείς δεν γνωρίζει ποιος είναι εκτεθειμένος και ποιος θα μπορέσει να ανακτήσει τα χρήματά του. Η AIG στην Ευρώπη ασφαλίζει άνω του 85% των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων, οι οποίες συναπαρτίζουν τον δείκτη FT 500. Έχει προσφέρει σε ευρωπαϊκές εταιρείες προστασία αξίας 307 δισ. δολαρίων έναντι ζημιών από ενυπόθηκα δάνεια. Η κατάρρευση της AIG με τον ισολογισμό της του 1 τρισ. δολαρίων και τις επιχειρήσεις της σε 130 χώρες θα έστελνε τις αγορές στην άβυσσο.

2. Τα στατιστικά στοιχεία που παρατίθενται στο παρόν άρθρο τα αντλούμε, όπως είναι φυσικό, από τον οικονομικό Τύπο των ημερών και δη από καθιερωμένα διεθνή οικονομικά πρακτορεία, όπως το Bloomberg, ή από αναδημοσιεύσεις άρθρων επίσης καθιερωμένων οικονομικών περιοδικών, όπως ο Economist. Επειδή τα στοιχεία που παρατίθενται είναι πολλά, θεωρήσαμε ότι δεν είναι χρήσιμο να επιβαρύνουμε το κείμενο με πολλές και άσκοπες παραπομπές πηγών στατιστικών στοιχείων, ή οικονομικών πληροφοριών.

3. Η διεθνής αγορά συναλλάγματος θεωρείται η μεγαλύτερη αγορά στον κόσμο. Υπολογίζεται ότι από τις καθημερινές πράξεις συναλλαγής νομισμάτων το 95% αφορά καθαρές κερδοσκοπικές τοποθετήσεις. Σε ημερήσια βάση ο τζίρος της κερδοσκοπίας στις διεθνείς αγορές συναλλάγματος έφθανε το 2004 τα 1,8 τρισ. δολάρια κατά μέσο όρο και σε ετήσια βάση υπερέβαινε τα 400 τρισ. δολάρια, ποσό 35 φορές μεγαλύτερο του τότε ΑΕΠ των ΗΠΑ και περίπου 10 φορές μεγαλύτερο του τότε παγκόσμιου ΑΕΠ!

4. Οι μεγάλες εμπορικές τράπεζες διαθέτουν τμήματα «επενδυτικής τραπεζικής».

5. Τα hedge funds αναφέρονται και ως «κεφάλαια αντιστάθμισης κινδύνου», καθώς κερδοσκοπούν κυρίως στα παράγωγα. Τα παράγωγα (financial derivatives) εισήχθησαν αρχικά ως εργαλεία αντιστάθμισης κινδύνου και εξελίχθηκαν σε εργαλεία αχάλινωτης κερδοσκοπίας.

6. Το πρώτο εξάμηνο του 2008 η GM είχε απώλειες 18,7 δισ. δολάρια, τη στιγμή που το κεφάλαιό της είναι 21 δισ. δολάρια. Απασχολεί 266.000 εργαζόμενους σε όλον τον κόσμο (139.000 σε ΗΠΑ και Καναδά). Η Ford μόνον το δεύτερο τετράμηνο του 2008 κατέγραψε απώλειες 8,7 δισ. δολάρια, τη στιγμή που το κεφάλαιό της είναι 26,6 δισ. δολάρια. Απασχολεί 87.7000 εργαζόμενους.

7. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, για παράδειγμα, οι μικρο-επιχειρήσεις (έως 9 άτομα) συγκέντρωναν στα μέσα της δεκαετίας του 90 το 29% της συνολικής απασχόλησης, οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις (10-500 άτομα) το 41% και οι μεγάλες (500 άτομα και πάνω) μόνον το 30%. Δηλαδή οι μικρο-επιχειρήσεις και οι μικρομεσαίες από κοινού απασχολούσαν το 70% του συνόλου των απασχολούμενων (Η ΕΕ χαρακτηρίζει ως μικρο-επιχειρήσεις τις επιχειρήσεις που απασχολούν έως 9 άτομα, ως μικρομεσαίες αυτές που απασχολούν 10 έως 500 άτομα και ως μεγάλες όσες απασχολούν 500 άτομα και πάνω).

8. Η Bear Stearns κατέρρευσε τον Μάρτιο του 2008. Η Κεντρική Τράπεζα της Αμερικής (Fed) προσέφερε εσπευσμένα εγγυήσεις και υποχρέωσε σε επιχειρηματικό «γάμο» με την JP

Morgan, η οποία αγόρασε την Bear Stearns έναντι πινακίου φακής. Η Lehman Brothers κήρυξε πτώχευση στις 14 Σεπτεμβρίου τρέχοντος έτους και την ίδια χρονική στιγμή η Merrill Lynch οδηγήθηκε στο ναυάγιο της άτυπης μεν, αλλά ουσιαστικής της χρεοκοπίας, ξεπουλώντας τον εαυτό της στην Bank of America προκειμένου να επιβιώσει. Οι δύο τράπεζες, Merrill Lynch και Lehman Brothers, πρώτη και τέταρτη αντίστοιχα σε μέγεθος τράπεζες της Wall Street, είχαν πρωτοστατήσει στην έκδοση ελκυστικών πακέτων σύνθετων δομημένων ομολόγων με αντίκρισμα τα subprime στεγαστικά δάνεια.

9. Σημειωτέον ότι η Morgan Stanley ξεπούλησε το 20% του μετοχικού κεφαλαίου της στη μεγαλύτερη τράπεζα της Ιαπωνίας, Mitsubishi UFJ, ώστε να εισρεύσει ρευστό χρήμα στα ταμεία της και να ενισχύσει τη ρημαγμένη κεφαλαιακή της επάρκεια.

10. Από το περασμένο καλοκαίρι οι διαγραφές της UBS λόγω της μεγάλης έκθεσής της στα τιτλοποιημένα subprime των ΗΠΑ έφθασαν τα 37 δισ. δολάρια. Εκτιμάται ότι έχει ακόμη 20 δισ. δολάρια σε τέτοιες «επενδύσεις».

11. Τα παράγωγα γενικώς αντιπροσωπεύουν στη συντριπτική τους πλειοψηφία κερδοσκοπικά στοιχήματα.

12. Από την κατηγορία αυτή εξαιρούνται τα προθεσμιακά συμβόλαια (όλα τα παράγωγα έχουν τη μορφή συμβολαίων), τα οποία συνάπτονται μεταξύ δύο μερών, με αντικείμενο κάποιο φυσικό προϊόν, πχ, πετρέλαιο, σύμβαση η οποία συνεπάγεται την παράδοση του φυσικού προϊόντος με τη λήξη του συμβολαίου. Για παράδειγμα, μία κυβέρνηση συνάπτει προθεσμιακό συμβόλαιο με μία πετρελαιοαγωγό χώρα για να αγοράσει πετρέλαιο σε μία μελλοντική ημερομηνία, με τιμή η οποία προσυμφωνείται στο συμβόλαιο. Αντιθέτως, ένα συμβόλαιο μελλοντικής εκπλήρωσης (future contract) με αντικείμενο το πετρέλαιο, δεν συνεπάγεται παράδοση του φυσικού προϊόντος με τη λήξη του συμβολαίου, δηλαδή αγοροπωλησία πετρελαίου. Οι δύο συμβαλλόμενοι, εν προκειμένω κερδοσκόποι, συμφωνούν μία εικονική αγοροπωλησία πετρελαίου σε μία ορισμένη χρονική στιγμή στο μέλλον, σε μία ορισμένη τιμή. Αν η τιμή του πετρελαίου ανέβει, τότε ο «αγοραστής» κερδίζει τη διαφορά και την χάνει ο «πωλητής». Με άλλα λόγια, λήγει το συμβόλαιο χωρίς να γίνει παραλαβή ή παράδοση του φυσικού προϊόντος. Στην πραγματικότητα, οι δύο κερδοσκόποι στοιχηματίζουν για τη μελλοντική διαμόρφωση της τιμής του πετρελαίου. Τα συμβόλαια αυτά, futures, γίνονται αντικείμενα διαπραγμάτευσης στα χρηματιστήρια εμπορευμάτων και διαμορφώνουν τα λεγόμενα «χάρτινα» εμπορεύματα, πχ. «χάρτινο» πετρέλαιο, «χάρτινα» μεταλλεύματα, «χάρτινο» καλαμπόκι, κ.λπ. Η κερδοσκοπία αυτή επηρεάζει αποφασιστικά τις τιμές των εμπορευμάτων και τις αποσυνδέει σε σημαντικό βαθμό από την προσφορά και τη ζήτηση. Έτσι, οι τιμές των εμπορευμάτων ανεβοκατεβαίνουν συμπεριφερόμενες ως χρηματιστηριακοί δείκτες. Υπολογίζεται, για παράδειγμα, ότι η τιμή του πετρελαίου κατά το ένα τρίτο διαμορφώνεται από την κερδοσκοπία. Η πρόσφατη εκτόξευση των τιμών των εμπορευμάτων διατροφής (ρύζι, δημητριακά, καλαμπόκι, κ.λπ) δεν είχε να κάνει με αύξηση της ζήτησης, ή ανεπαρκή προσφορά, αλλά με την κερδοσκοπία.

13. Ήτγουελ, Τ. και Τάιηλορ, Λ. (2001), *Η παγκόσμια δίνη του χρήματος*, Αθήνα: Πόλις, σ. 150.

14. IMF, *Annual Report for the Financial Year Ended April 30, 2006*.

15. Την πρωτοχρονιά του 1974 οι ΗΠΑ κατήργησαν τους περιορισμούς στις διεθνείς κινήσεις κεφαλαίων και προχώρησαν στην απελευθέρωση του τραπεζικού και εν γένει χρηματοπιστωτικού τους τομέα, υποχρεώνοντας και τον υπόλοιπο κόσμο να πράξει σταδιακά το ίδιο.

© 2004 Blackwell Publishing Ltd, *Journal of Internal Medicine* 255: 109–116